

Matej Župančič (1943–2023)

“Kaj je prijatelj? Samska duša, ki prebiva v dveh telesih.” (pripisano Aristotelu)

Mateju Župančiču v spomin na številna skupna snovanja

Življenje je skrivnostno in ljudje smo tajinstvena, sebi in drugim nedoumljiva bitja. Mateju bi gotovo pripadlo prvo mesto med zagonetnimi, toda nad vse ljubeznivimi in plemenitimi dušami. Spoznala sva se davnega leta 1971 v kletni predavalnici 04 na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Matej ni bil nič kaj “moderen” za tiste čase. To je bila doba študentarije v trapezastih kavbojkah in oprijetih majčkah, minicah in srajčkah z volančki, ki je po zgledu Zahoda protestirala za študentske pravice in avtonomijo univerze. K sreči pa “žgoče” politične dileme tako globoko, kot je bila naša kletna 04, niso prodrle, četudi so nekateri pomembneži kasneje, veliko kasneje, ko je večini spomin že rahlo ovenel, poudarjali, kako pogumno da so tedaj “korakali” po ljubljanskih ulicah. Tedaj je arheološki oddelek v kletni predavalnici 04 v okviru prazgodovinske arheologije in legendarnega profesorja Staneta Gabrovca začel svoj najbolj strm razvoj. Predavalnica je bila pri njegovih urah natrpna, profesorjeve razlage je motilo le monotono brnenje topu podobnega episkopa, naprave za projekcijo fotografij iz redkih in dragocenih knjig. V odmorih smo se “bodoči arheologi” (na kar smo bili grozno ponosni) v gručah zbirali po hodnikih, kadili, se ogrevali za “barjansko” ali “stiško” stran slovenske arheologije in razpravljali, da se je kar kadilo iz ušes. Matej, vedno skuštran, z eno roko globoko zatlačeno v ogromen žep svoje vedno enake vojaško-gasilske jope, z drugo pa vehementno mahajoč nad našimi glavami, je bil tedaj predan finesam klasifikacije fibul očalark. Ker je bil malce starejši od nas, je s svojim filozofsko-poetičnim prijemom zbujal vse naše spoštovanje. Menda, tako se je pač govorilo, je pred arheologijo študiral fiziko, ampak zagotovo tega ni vedel nihče, on pa je le skrivnostno molčal. Klasifikacije in teoretična vprašanja so ga mučili tudi na mnogo izkopavanjih, ki se jih je udeležil še kot

študent, posebej na tedaj (obveznih) “Gabrovčevih” stiških sondah. Leta 1975 so nama obema prinesle “stiške gomile” zadnje študentsko poletje. Po likofu v Ivančni Gorici se je Matej z mojim biciklom odpeljal proti Ljubljani, kjer ga je čakala njegova Maruša, jaz pa z avtobusom naravnost v Kamnik. Matej je na jesen odšel v Koper, jaz sem začela s poučevanjem na kamniški gimnaziji.

Matej se je v svojem srcu odločil za Istro in postal kustos v Pokrajinskem muzeju v Kopru. Ni moč zanikati, da je muzejsko delo ob številnih izzivih, ki so mu jih narekovala njegova široka strokovna zanimanja, vedno tičalo nekje bolj ob strani. Na prvem mestu je bila in je ostala njegova Istra, kamnita, zelena, siva in rdeča: vse je odvisno od ure in letnega časa, ko hodiš po istrskih poteh in samotnih gmajnah. Matej pa je nadvse ljubil skrite arheološke steze, ki so mu jih pokazali domačini in ki jih je nešteto krat delil s prijatelji. Mukotrpno vodenje muzejske dokumentacije in pedantno delo z vedno preobčutljivim gradivom za njega pač ni bilo ne izziv ne prednostna naloga. Vsi smo poznali njegovo muzejsko pisarno: kupi razprostrte terenske dokumentacije, fotografij, risb in knjig ter fotokopiranih arheoloških, geoloških, speleoloških in drugih člankov so se neusmiljeno večali, gajbica z žigosano antično opeko in nekaj črepinjami keramike pa je trdovratno vztrajala na enem in istem mestu. Leta v enakem stanju pripravljenosti. Matej je nenehno “lebdel” visoko nad utesnjeno muzejsko pisarno in pogosto zelo osamljenim kustodiatskim delom. Družil se je in prepletal svoja znanja, razsipal svoje misli, premeril vse kotičke skrivnostne istrske dežele, izkopaval, pretaknil arhive in tipal globoko v slepo nedoumljivost preteklega.

Leta 1983 je postal soustanovitelj Komisije za topografijo v Trstu, ta je prispevala pomembne objave, med drugim *Arheološko topografijo občine*

Dolina. Matej je bil soavtor s Stankom Flegom ter z njim tudi ostal v ustvarjalnih in trajnih prijateljskih odnosih.

Kot vodja ali član ekipe je sodeloval pri številnih terenskih raziskavah in izkopavanjih v Predloki, Dekanih in na Serminu ter na mnogo najdiščih Kopra. Njegove raziskave so obsegale Pretorsko palačo, Prešernov trg, katedralo in drugo. Toda Matejevo zanimanje za arheološke raziskave so tudi tu segale mnogo širše, vlekla ga je podvodna arheologija, vznemirjala so ga jamska najdišča, pa prostori vojaških spopadov in še bi lahko naštevali. Velik izziv in ljubezen mu je bila tudi epigrafika. Z velikim žarom in občudovanjem je spremljal objave prijatelja Claudia Zaccharie, pa Jaroslava Šašla in Marjete Šašel Kos ter s spoznanji bogatil svoje terenske raziskave.

Matejeva odločitev za Istro je obrodila številne sadove, ki jih ni lahko "arheološko oklasificirati", kot je on to počel s fibulami očalarkami. Skoraj gotovo pa lahko štejemo za njegov najpomembnejši prispevek raziskave, ki so potekale v okviru *Istarske enciklopedije* pod vodstvom Leksikografskega zavoda Miroslava Krleže iz Zagreba. Skupinska, interdisciplinarna prizadevanja so zorela v odlične publikacije in, kar je Mateju največ pomenilo, zasedla trajna prijateljstva z italijanskimi, hrvaškimi in avstrijskimi sodelavci. Lahko bi rekli, da je skupina odpirala številne, politično še "neuhojene" poti. Matej je skupaj z Ivico Pletikosićem in Deanom Krmacem predstavljal t. i. "severno-zahodno istrsko uredništvo", skupno delo pa je po izidu enciklopedije kar samo vabilo k nadaljevanju sodelovanja. Rodila se je ideja o ustanovitvi *Humanističnega društva za zgodovino, umetnost in kulturo, Histria*, ki naj bi združevalo raziskovalna in publicistična prizadevanja za ohranjanja bogate istrske dediščine. Humanističnemu društvu, ustanovljenemu leta 2006, je prvi predsedoval Matej, kar je najboljši dokaz ugleda in spoštovanja njegovih sodelavcev. Matejeva je bila tudi pobuda za trojezičnost društva, za rabo "vseh treh istrskih jezikov", slovenščine, hrvaščine in italijanščine. Sledili so številni skupni projekti. Prvi med njimi je bil posvetovanje v Krkavčah z zbornikom prispevkov, sledilo jih je še nekaj deset. Matej je sodeloval domala pri vseh, številnim je urednikoval ali sourednikoval. Sledilo je veliko objav rezultatov raziskav v domačih in mednarodnih revijah. Vključevale so vse od prazgodovine do novega veka, od arheologije do zgodovine in etnologije. Matejevo posebno zanimanje pa je tudi tu veljalo predvsem topografiji in interdisciplinarnim teoretičnim izvajanjem.

In medtem ko je Matej bolj ali manj oral ledino arheološkega kustodiata v Pokrajinskem muzeju v Kopru, sem jaz zatipala v neznano keramoloških raziskav na področju afriške sigilate in amfor. Prvo muzejsko sodelovanje nama je naklonila moja razstava o amforah v prostorih Kulturno informacijskega centra Mestnega muzeja v Ljubljani. Razstava je z zbranimi primerki amfor iz muzejskih depojev dokazovala zmotnost dotedanjega vsesplošnega prepričanja, da "pri nas tega gradiva ni". Poznoantično gradivo iz koprškega muzeja je dodatno potrjevalo drugod že široko sprejeto tezo o pozni antiki na Jadranu, ki se razteza še vse v 7. stoletje. Isti tipi poznoantičnih amfor s Kapucinskega vrta so bili tedaj prvič prepoznani tudi v Kranju, Črnomlju in na višinskih postojankah. Mateja je pozna antika zelo privlačila. Skupaj z Radovanom Cunjo, drugim kustosom Pokrajinskega muzeja v Kopru, mi je omogočil ogled gradiva in sodeloval pri razstavi ter nadaljnjih raziskavah. Matej me je tudi seznanil z zasebnimi zbiralci, ki hranijo keramično gradivo, odkrito bodisi v morju ali na bližnjih suhozemskih najdiščih. Obiskala sva jih, zbrala podatke ter se povezala s kolegi v Istri in Italiji. Obiskala sva muzeje v Istri in Furlaniji, kar je bilo ob Matejevem prijateljevanju s tujimi kolegi prava dogodivščina. Nastale so najine dragocene skupne študije, predstavljene na puljskih arheoloških dnevih, v Raveni, na mednarodnih kongresih LRCW v Marseillu, Barceloni in Arlesu. Najino sodelovanje so kronale objave v kongresnih zbornikih *Histria Antiqua*, *Rei Cretariae* in ne nazadnje v *Acta LRCW*, ki so izšli v znameniti seriji BAR. Malo ali veliko? V senci mednarodne keramološke elite malo, pa vendar z vidika slovenskega prostora in v znamenju oranja ledine veliko. Ali kot je nekoč med ogledom neskončnih zbirk poznoantičnega gradiva v rimskem muzeju Cripta Balbi poudaril Maurizio Buora: "Mi imamo mnogo manj, a zato gradivo ni nič manj pomembno in naša dolžnost je, da ga objavimo!"

To je bilo tudi Matejevo stališče. Spodbujal me je k raziskavam in sodelovanju. Tako so nastale objave v *Annales* in prav po njegovi zaslugi so me vključili tudi v projekt nastajajoče primorske univerze. Oba z Matejem sva bila vključena v nekaj zanimivih mednarodnih raziskovalnih projektov. Med najlepšimi in spomina vrednimi je bilo sodelovanje z grško univerzo Joannis Kapodistrias¹

¹ Družina Kapodistrias izvira iz Kopra. V 14. stoletju so se preselili na Krf in se pogrčili. Kasnejši potomec Joanis je postal eden najbolj uglednih grških politikov in

v Atenah ter vzajemni obisk in snovanje skupnih raziskovalnih projektov.

Obisk kolegov iz atenske narodne univerze Joannis Kapodistrias nam je naklonil prijetno druženje z eminentnim profesorjem Georgom Styl. Korresom, velikim poznavalcem in raziskovalcem arheoloških najdišč iz obdobja mikenske kulture, npr. najdišča Orhomenos. Med drugim je bil profesor tudi predan raziskovalec dela in življenja Heinricha Schliemanna. Matej, odličen poznavalec Istre, je vodil visoke goste po kaštelirjih tostran in onstran slovenske meje, obiskali smo Monkodonjo in Arheološki muzej v Pulju, ogledali smo si Koper in obiskali Ljubljano. Posebej nas je razveselilo odkritje profesorja Korresa, da si nekdanja Schliemannova vila v Atenah, sedanji Numizmatični muzej, in Narodni muzej v Ljubljani delita istega slikarja, Jurija Šubica iz Poljanske doline.

Ob obisku primorske univerze v Atenah smo bili deležni naravnost homerskega gostoljubja grških kolegov. Sprejem v tamkajšnjem parlamentu, pogovor s kolegi na univerzi, obisk muzejev in Spomeniškovarstvenega inštituta, ogled izbranih arheoloških najdišč, vključno z Akropolo, ki je tisti čas bila v procesu temeljitega restavratorskega posega. In seveda obisk Joannine, Nikopolisa in Dodone.

Profesor Korres je organiziral tudi ogled znamenitega atenskega pokopališča, grobnice Heinricha Schliemanna in njegove vile v eni najlepših atenskih četrti, spremenjene v dobro varovan Numizmatični muzej. Na stropu nad delovno mizo Heinricha Schliemanna, ki je v kali zatrl ljubezensko zgodbo Jurija Šubica z eno od svojih uslužbenk, smo prepoznali motiv angelov iz Quaglieve ljubljanske stolnice. Prisopodoba slikarjeve neuslišane ljubezni? Vsi smo bili navdušeni nad predlaganim skupnim grško-slovenskim projektom, ki bi osvetlil Šubičevo umetniško delovanje ter povezal obe muzejski ustanovi v Atenah in Ljubljani. Matej, zasanjan in z mislimi visoko nad oblaki, je projekt nemudoma predlagal primorski univerzi. Kljub interdisciplinarnosti in odličnosti grških strokovnjakov je doma naletel na gluha ušesa. Na primorsko univerzo so že prišli drugi ljudje, ki na Matejevo veliko obžalovanje niso prepoznali potencialov sodelovanja z atensko univerzo.

Poseben izziv je Mateju predstavljal tudi Pietro Nobile, arhitekt, ki je zasnoval edinstveno koprsko

cisterno pod Muzejskim trgom. Načrte zanjo je v tržaškem arhivu odkrila raziskovalna skupina iz društva *Histria*, med njimi je bil seveda tudi Matej. Lahko si predstavljamo, kako boleče je moralo biti zanj rušenje tega edinstvenega arhitekturnega in urbanega spomenika. Mesto Koper in njegove oblasti so ostali gluhi za pozive stroke in javnosti ter se odrekle svoji edinstveni dediščini.

Matej je bil vedno zanimiv govornik. Njegovo široko poznavanje zgodovine, posebej lokalne, istrske preteklosti je njegovemu razmišljanju dajalo nenavadne poglede na stvarnost, ki se pogosto niso ujemali z ustaljenimi strokovnimi ali veliko bolj okostenelimi znanstvenimi stališči. Matejev pogled na svet je bil zasanjan, pesniško odmaknjen in milo čuteč. Vsakdanje stvari in opravki se ga niso povsem "dotikali" in približno tako, kot je "po zraku" stopal v svet, je iz varne daljave na vsakdanost tudi zrl. Nič nenavadno ni bilo, da so mu sredi Aten in kasneje še v Barceloni "oskubili" žepe, ko je mahajoč z rokami in ves v zanosu razlagal katero od teorij, ki ga je trenutno prevzemala. Se je kar strinjal z ugotovitvijo, da so globoki žepi njegove vojaško-gasilske jope največje sponzorsko "najdišče" mednarodne tatinske srenje. Toda pogovori z njim so bili kljub temu – ali pa morda prav zato – tako nenavadni, poetični in komajda še realni. Odkrivali so Matejevo neobičajno razgledanost na številnih poljih, kar mu je omogočalo holistično dojetje sveta in preteklosti. Ali kot bi rekel Emmanuel Levinas, kolikor bolj misteriozno, toliko bliže svoji nedoumljivi pojavnosti. Ker pa je to značilnost prej filozofije in poetike kot empirične znanosti, je bil Matej v temeljni znanosti slabo razumljen, a ljub in uspešen v številnih stanovskih združenjih.² V Matejevi naravi sta bili povezovalnost in človeška odličnost. V dolгих letih najinega druženja je bilo na trenutke na svojevrsten in tajinstven način moč začutiti njegovo pesniško dušo, podedovano po dedku Otonu Župančiču – česar pa domala nikoli ni omenjal.

Mateju v spomin na veliko noč v Atenah. Χριστός Ανέστη, dragi prijatelj!

Verena Vidrih Perko

diplomatov v Evropi ter prvi predsednik samostojne grške države v letih 1827–1831. Kapodistrias velja za ustanovitelja sodobne grške države, po njem se imenuje nacionalna univerza v Atenah.

² Na tem mestu je treba posebej opozoriti na obsežen zbornik znanstvenih in strokovnih razprav, izdan v počastitev Matejeve osemdesetletnice, ki pa je izšel posthumno: Arheološka topografija Istre. Liber amicorum Matej Župančič, Koper, Histria Editiones, 2023.